

ھاşşumaş BAYRAMI VE İKRAMLAR ھاşşumaş FESTIVAL AND THE OFFERINGS

Nazan BAŞ*

Makale Bilgisi

Başvuru: 1 Ağustos 2023
Kabul: 8 Eylül 2023

Article Info

Received: August, 1, 2023
Accepted: September, 8, 2023

Öz

CTH 633 katalog numaralı ھاşşumaş bayram metni A. IBoT 1.29, B. KBo 45.52(+), KUB 51.57, C. KBo 51.135, D. KBo 45.51 ve E. CHDS 5.2 nüshalarından oluşur. ھاşşumaş bayramı bazı özellikleri ile diğer Hitit bayram törenlerinden ayrılmaktadır. Dört gün süren bu bayramda, prens ve ona eşlik eden çeşitli görevlilerin katıldığı ziyafet sahneleri betimlenmektedir. Hitit bayram törenlerine kraliyet ailesinden katılanlar genellikle kral ve kraliçeler olmuştur. Prenslar ise bayramlarda kral ve kraliçeye eşlik etmişler veya nadiren tek başlarına bayramları icra etmişlerdir. Ancak ھاşşumaş bayramında kraliçe adına hiç rastlamamakla beraber kral sözcüğü bir defa geçmektedir. Prens bu bayramda baş karakter olduğu açıktır. Diğer taraftan birçok tanrıya kurbanların sunulması ve burada tüketilen yiyecek çeşitliliği ھاşşumaş bayramının dikkat çekici özelliklerindedir. Yine prensin farklı mekânlara gidip mutfaktan yemek istemesi sonrasında sürekli hazırlanan sofralar bir çeşit ziyafet yapıldığının göstergesidir. ھاşşumaş bayramına ait metnin elimizde olan nüshalarından bayramın hangi amaçla yapıldığını tam olarak bilmiyor olsak da yorumlamalara burada yer verilecektir. Çalışmamızın amacı ھاşşumaş bayram metninin transliterasyon ve Türkçe çevirisini yapıp metinde adı geçen sunuları filolojik yönden değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Hititler, bayram, ھاşşumaş, prens, ikram.

Abstract

The text of ھاşşumaş festival with catalog number CTH 633 consists of copies of A. IBoT 1.29, B. KBo 45.52(+), KUB 51.57, C. KBo 51.135, D. KBo 45.51 and E. CHDS 5.2. The ھاşşumaş festival differs from the other Hittite festival ceremonies with some features. This feast continues for four days. In this festival, feast scenes are depicted in which the prince and various officials participate. The kings and queens usually participate in Hittite festival ceremonies from royal family. Princes, on the

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi; Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi; Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü; Hititoloji Anabilim Dalı; nznzdmr@gmail.com; ORCID: 0000-0001-9699-8992; Ankara-Türkiye.

*other hand, accompanied the king and queen during the festivals or rarely managed the feasts alone. However, in the *ḥaššumaš* festival, the word king is mentioned only once, although the name of the queen is never mentioned. It is clear that the prince is the main character in this festival. On the other hand, the offering of sacrifices to many gods and the variety of food are the remarkable features of the *ḥaššumaš* festival. In addition, the tables that were constantly prepared after the prince went to different places and asked for food from the kitchen indicates that a kind of feast was being. We do not know from the copies of the text of the *ḥaššumaš* festival, for what purpose this feast was held. However, comments about this text will be given here. The purpose of this study is to make the transliteration and Turkish translation of the *ḥaššumaš* festival text and to interpret philologically the offerings mentioned in the text.*

Keywords: Hittites, festival, *ḥaššumaš*, prince, offering.

Hitit bayramlarında çeşitli yiyecek ve içecekler hem tanrılara sunulup hem de törene katılanlara ikram edilmektedir. Bunlar özellikle ekmekler, et ve içeceklerden oluşmakta, meyve gibi gıdalar bayram törenlerinde sunulan yiyecekler arasında yer almamaktadır.

Bahar mevsiminde kutlandığı düşünülen¹ *ḥaššumaš* bayramı yeme içme eylemlerinin çokluğuyla öne çıkar. Hitit kralının değil Hitit prensinin öncülüğünde kutlanmasının yanı sıra bayram boyunca kurulan sofralarda bir tür ziyafetin sürüyor olması bu bayramın ayırt edici özelliğidir. Prens dört gün süren *ḥaššumaš* kutlamasında ona eşlik edenlerle birlikte farklı mekânlara giderek yemek ister, onlara yiyecekler ikram edilir ve yiyip içerler.

ḥaššumaš bayramında çoğunlukla Hatti tanrı adlarına rastlanması bayramın Hatti kökenli olabileceğini akla getirmektedir ve bu durumda *ḥaššumaš* adı da Hattice bir sözcükten kaynaklanıyor olabilir².

¹ Viladislav Ardzinba, *Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, çev. Orhan Uravelli, Kafdav Yayıncılık, Ankara 2010, s. 58.

² Harry A. Hoffner, "Rev. of: Houwink ten Cate Ph.H.J. 1970a", *JNES*, S. 31, 1972, s. 34; Ardzinba, 2010 s. 55, 64.

haşşumaş sözcüğünün etimolojisi, *haş*-³ “doğurmak” fiilinin Verbal Substantive şekli olan *haşşumar*⁴’ın Gen. çekimlenmiş hali⁵ olduğu yönünde yorumlanmıştır.

Diğer taraftan prensin bayramda etkin rol almasından dolayı *haşşu*-⁶ “kral” sözcüğüne köken belirten *-um(m)a-* sufiksinin getirilip DUMU.LUGAL yazımın karşılığı olabilecek bir *haşşuma-* “kralın oğlu, kral soyundan” sözcüğünün var olma ihtimali değerlendirilmiştir⁷.

haşşumaş bayramının⁸ anlam bakımından Hitit prensinin erginleme kutlaması⁹ veya Hitit dininin bir parçası olan tanrıları memnun etmek amacı taşıyan törenlerden biri¹⁰ olduğu düşünülmektedir. Metnin resmettiği ve aslında bayramın temasını oluşturan, bir erginleme töreninden ziyade prensin ve ona eşlik edenlerin eğlenmesini amaçlayan bir çeşit şenlik atmosferidir. Aynı zamanda prensin hem tanrılarla hem de insanlarla yemek yiyerek bunlar arasında bir bağ kurup kral olduğunda onların aracısı olmaya hazırlandığı bir tören olabilir¹¹.

³ HEG A-K: 191; HHw: 45 *haş*- “zeugen, gebären”; HW: 61 *haş(š)*- “zeugen, gebären”; HED H: 212 *haş(š)*-, *hanš*- “beget, procreate, engender, produce, bear, give birth (to), be delivered (of), bring to birth”; HW₂ H: 391b *haş(š)* “gebären, zeugen”; MHH: 190b *haş-/hanš*- “doğurmak, dünyaya getirmek, yaratmak”; EDHIL: 319 *hāš-/hašš*- “to give birth (to), to beget, to procreate”.

⁴ Heinrich Otten-Jana Siegelová, “Die hethitischen Guls-Gottheiten und die Erschaffung der Menschen”, *AfO*, S. 23, 1970, s. 37 dn. 13 “Zeugungsfähigkeit”; HED H: 216 *haşşumar* “(act of) begetting, metonymically (male) sex organs (contrast *haşşatar* ‘womb’)”; EDHIL: 319 *haşşumar* “begetting, genitals”.

⁵ Otten-Siegelová, 1970, s. 37 dn. 13; Harry A. Hoffner, “The Arzana House”, *Fs Güterbock*, 1974a, s. 119; Hans Gustav Güterbock, “An Initiation Rite for a Hittite Prince”, *Perspectives on Hittite Civilization: Selected Writings of Hans G. Güterbock, AS 26*, The Oriental Institute, Chicago, 1997, s. 111; Inge Hoffmann, “Zur Wortbedeutung des EZEN *haşşumaş*”, *Orientalia nova serieis* S. 52 (*Fs Kammenhuber*), 1983, s. 98.

⁶ HEG A-K: 194 *haşşu*- “könig”; MHH: 196a *haşşu*- = LUGAL “kral, hükümdar, reis”; EDHIL: 327 *haşşu*- “king”.

⁷ Hoffmann, 1983, s. 100.

⁸ Güterbock, 1997, s. 112 “festival of procreating”; HHw: 45 “Fest der Zeugungsfähigkeit”; MHH: 196b “bir bayram adı, yaratılış bayramı?, doğum bayramı”; Ahmet Ünal, *Hittitlerde ve Eski Anadolu Toplumlarında Din, Devlet, Halk ve Eğlence*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2016, s. 108 “yaratılış, bereket bayramı”.

⁹ Güterbock, 1997, s. 111-113; Hans Gustav Güterbock, “Some aspects of Hittite festivals”, *CRRAI 18*, 1970, s. 178; Sedat Alp, *Hittitlerde Şarkı, Müzik ve Dans. Hitit Çağında Anadolu’da Üzüm ve Şarap*, Kavaklıdere Kültür Yayınları, Ankara 1999, s. 13.

¹⁰ Ada Taggar-Cohen, “The Prince, the KAR.KID Women and the arzana-house: A Hittite royal festival to the goddess *Katahha* (CTH 633)”, *AoF*, S. 37, 2010, s.115.

¹¹ Alice Mouton, “The involvement of the individual’s body in the ritual and ceremonial process in Hittite Anatolia”, *Flesh and Bones. The individual and his body in the Ancient Mediterranean Basin, (Semitica & Classica Supplementa 2)*, Alice Mouton (ed.), Turnhout, 2020 s. 134.

Bizce, aşağıdaki metinde de okunacağı üzere sürekli yeme içme etkinliğinin devam etmesi, sofraların kurulup kaldırılması kıtlığın zıddı olan bolluğu simgeleyen eylemlerdir. *haššumaš* bayramında her seferinde prensin yemek istemesi, getirilen yiyecekler ve törene katılan kişi sayısı da düşünülünce bir tür israftan söz edebiliriz. Bu da verilmek istenen mesajın, tahta geçecek prensin ülkeyi bolluk ve bereketle yöneteceğine işaret etmektedir.

CTH 633 IBoT 1.29¹² (mh.?) öy.

1 [(<i>ma-a-an</i> ^{URU})...]- <i>ha</i> EZEN ₄ <i>ha-aš</i> -[<i>šu-ma-aš</i>]	1 [<i>Kataḫ</i>] <i>ha</i> [?] (kentinde) <i>haš[šumaš]</i> bayramını
2 [(<i>i-en-zi</i>)... ^{URU} <i>Ha-a</i>] <i>t-tu-ši A-NA</i> [...(<i>pa-iz-zi</i>)]	2 [(kutladıkları zaman)...] Ḫattuša'ya [...]için [(gider)]
3 [...]MEŠ III <i>UP-NU ha-aš</i> -[...]	3 [...]ler/lar üç avuç [...] kra[1 için] ¹³
4 [...NIND]A.GUR ₄ .RA ^{H1A} LUGAL- <i>uš Q</i> [(<i>A-TAM-MA</i>)...]	4 [...] kalın [ekme]kler kral ay[(nı şekilde)...]
5 [...(<i>e-ez-za-a</i>) <i>z-zi</i> ...]x <i>a-še</i> -[<i>e</i>]-[<i>ša-an-zi nu</i> [... <i>i</i> [?] - <i>i</i> (<i>i</i> [?] - <i>nu-ya-an-zi</i>)]	5 [...(kral?) (ye)r...] x otururlar ve [...] koy(arlar)].
6 [(<i>lu-uk-kat</i>)]- <i>ta-za</i> 'DUMU'.LUGAL x x [...] <i>hu-i-nu-z[i</i> (<i>Ú-NU-TE</i> ^{MEŠ-y}) <i>a</i> ...(<i>ša-ri-ku-ya</i>) x <i>ke-e-ez</i> [?]	6 [(Ertesi gün)] “prens” kendisi x x yürütür/koştur[r (alet-edavatları v)e ... (<i>šarikuḫa</i> - ¹⁴ askerleri) x buradan [?]
7 ' <i>ke-e-ez</i> '- <i>zi-ya IŠ-TU</i> [(<i>GIŠku</i>)...]x <i>ku/ma</i> -[...] (LÚ ^{GIŠ} GIDRU LÚMUḪALDIM)]	7 ve 'diğer taraf'tan [(<i>GIŠku</i> -)] x [(asa taşıyıcı, aşçı)]
8 LÚŠĀ.TAM LÚŠU.I LÚx[...] I ^{NU-TUM?} x[...](<i>é-e har-zi</i>)... <i>a-pé-e-d(a-ni UD-ti)</i>	8 mabeyinci, berber, x görevli [...] bir çift [?] [...(hazır tutar) ... o (gün)]
9 ^{URU} <i>Mi-nu-zi-ya</i> [...]	9 <i>Minuziya</i> ¹⁵ kenti[ne...]

¹² Trans. ve çev. için bk. Güterbock, 1997, s. 99-103; Alice Mouton, “Réflexions autour de la notion de rituel initiatique en Anatolie hittite. Au sujet de la fête *haššumaš* (CTH 633)”, *JANER* S. 11, 2011, s. 1-38; öy. 18-32, 53-58, ay. 11-20, 33-37 için bk. Yasemin Arkan, “Hitit Kültünde Bir Görevli: LÚ*tazzelli*”, *ICH V*, 2005, s. 49-82; öy. 1-2 için bk. Taggar-Cohen, 2010, s. 113.

¹³ Bk. dupl. KUB 51.57(+)KBo 45.52 öy. 4 '*A-NA* LUGAL [...]

¹⁴ HW: 185b LÚ^{MEŠ}*šarikuḫa*-, ÉRIN^{MEŠ}*šarikuḫa*- “niedere Bevölkerung- und Soldatenklasse”, 406b ÉRIN^{MEŠ}*šarikuḫaš* “Polizisten(?)”; MHH: 611a LÚ/ÉRIN^{MEŠ}*šarikuḫa-/šariḫai*- “bir asker sınıfı, polis?”; CHD S: 260a vd. “**šarikuḫar*, (LÚ^{MEŠ}/ÉRIN^{MEŠ})*šari(ku)ḫa*- “a kind of troops”; HED Sa: 171 *šari(ku)ḫa*- “guard”, (LÚ^{MEŠ})*šari(ku)ḫa*- “guard(smen)”, (ÉRIN^{MEŠ})*šari(ku)ḫa*- “guardtroop(s)”; HEG S: 897 *šarikuḫa*- (*šariḫa*-) “eine niedere Bevölkerung- und Soldatenklasse”; ayrıca bk. F. Pecchioli Daddi, *Mestieri, professioni e dignità nell'Anatolia ittita*, Incunabula Graeca 79, Roma 1982, s. 462 vd.; Richard H. Beal, *The Organisation of the Hittite Military*, THeth 20, Heidelberg 1992, s. 37 vd.

¹⁵ “*Minuziya*=*Manuz(z)iya* kenti *Kizuuatna/Kumani*'ye lokalize edilir” Albrecht Goetze, “Some Groups of Ancient Anatolian Proper Names”, *Language*, S. 30, 1954a, s.353 dn. 23; Giuseppe

- 10 *a-da-an-na-ma-aş-ši* x[...] x x x x [...] *(pi-an-zi* I UDU III ^{NINDA} *a-a-an*) III² NINDA *LA-AB-GA*] 10 ona yemek için x[...] (sunarlar/verirler:) bir koyun, üç sıcak ekmek), üç² yumuşak ekmek]
- 11 III NINDA.KU₇ ^{URU} *Mi-nu-zi-[ya ... (x-aş I-NA* U)]D.II[(^{KAM}) ^{URU} *A-[(an-ku)-ya...*] 11 üç tatlı ekmek. *Minuzi*[ya] kenti [...] iki[(nci günde)] *A[(nku)]ya*¹⁶ kentinde
- 12 I UDU ^D *Ka-tah-ḫa ši-p[a-an-ti ...^{HI}.A² i-en-z[i...]*] 12 Tanrıça *Kataḫḫa*(ya)¹⁷ bir koyun kurban su[nar ...le]r (ritüel) yerine getirirler/kutlar[ar]
- 13 *ú-e-ek-zi* x x [...] x *x-ta-az-z[i ...]-an-na* 13 ister x x[...] x x [...]yemek]² için
- 14 *e-ša-an-da* ^{GIŠ} BANSUR [...] *ke/ku]-e-da-ni-ya ar-[(ḫa-ya-an pé²)-...]-ru²* 14 otururlar. Sofra [...] h]er biri [...]
- 15 *nu ki-i da-an-zi* V ^{NINDA} *a-a-an* XX NINDA *LA-AB-GA* [(XX NINDA.KU₇ III NINDA.GUR₄).RA...] x x 15 ve bunları alırlar. Beş sıcak ekmek, yirmi yumuşak ekmek, [(yirmi tatlı ekmek, üç kalın ekmek)...] x x
- 16 *ŠA ½ UP-NI ka-a-aş* ^D LAMMA.LUGAL *ku-i-uš pá-r-ši-ya-an-[(zi)...]* x 16 yarım avuç. Bu kralın Koruyucu Tanrısı (için ekmeklerin) her birini bölür[(ler)...]
- 17 I ^{DUG} *mar-nu-an a-da-an-na-ma* II-ŠU IV ^{NINDA} *ya-g[e-eš-šar...]* 17 bir kap *marnuān* içkisi, iki kez yemek için ise dört *uag*[eššar] ekmeği [...]
- 18 *nu* DUMU.LUGAL *ku-ya-pí I-NA É* ^{LÚ} MUḪALDİM *a-da-an-na ú[-e-ek-zi nu-uš-ši pí-r]a-an* 18 ve prens mutfakta yemek is[tediği] zaman [onun önü]nde
- 19 XII ^{LÚ} SANGA *e-ša-an-da* ^{LÚ} SANGA ^{DIM} ^{LÚ} DU ^{LÚ} SAN[GA ^{LÚ} *ta-a(z-ze-el-li-iš* ^{LÚ} SANGA ^D *Ka-ta)]ḫ-ga-aš* 19 on iki rahip otururlar: Fırtına Tanrısının rahibi, Fırtına Tanrısının adamı, *ta(zelli)*rah[ibi]¹⁸, Tanrıça *Kataḫḫa*'nın rahibi,

F. del Monte-Johann Tischler, *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte*, RGTC 6, Wiesbaden 1978 s. 259 vd.; ayrıca bk. Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerine Geçen Coğrafya Adları Dizini*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1973, s. 91; Giuseppe F. del Monte, *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte. Supplement*, RGTC 6/2, Wiesbaden 1992, s. 100 vd.; krş. GLH: 167 *Manuziḫi*.

¹⁶ *Ankuya* kenti için bk. Ertem, 1973, s. 10 vd.; del Monte-Tischler, 1978, s. 19 vd.; del Monte 1992, s. 6 vd.

¹⁷ *Kataḫḫa* için bk. Emmanuel Laroche, “Recherches sur les noms des dieux hittites”, *RHA* S. 7/46, 1946-1947, s. 28; Ben H. L. van Gessel, *Onomasticon of the Hittite Pantheon 1-2*, HdO I/33, Leiden 1998, s. 228 vd.; Oliver R. Gurney, *Some Aspects of Hittite Religion*, Schweich Lectures of the British Academy, Oxford 1977, s. 5 dn. 3; Yasemin Arkan, “Hitit Dininin Tarihi Gelişimi ve Hitit Panteonu”, *Yaşar Çoşkun'a Saygı Yazıları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2017, s. 60 dn. 166; Taggar-Cohen, 2010 s. 117.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Arkan, 2005, s. 49-82.

- 20 LÚSANGA *Ḫal-ki-aš* LÚSANGA 20 Tanrı/ça *Ḫalki*¹⁹'nin rahibi, Tanrı
DZA.BA₄.BA₄ LÚSANGA DTA-AŠ-[(ME-DU ZABABA²⁰'nin rahibi,
LÚSANGA)] x-aš TAS[(MEDU²¹'nun)] rahibi [(... rahibi)]
- 21 LÚSANGA D^DHal-ma-aš-šu-i-it-ti II 21 Tanrıça *Ḫalmašuit*²²'in rahibi, *Anzil*[i ve
LÚSANGA DAn-zi-li-[iš DZu-uk-ki-i]š-ša Zukk]i('nin) iki rahibi,
- 22 LÚSANGA D^DḪa-ša-am-mi-li I LÚ 22 *Ḫasammili*²³'nin rahibi, bir asa taşıyıcı,
GIŠGIDRU I LÚ ŠUKUR I L[Ú... bir mızrak taşıyıcı, bir [... (dış avlu
(LÚ.MEŠKIS)]AL.LUḪ temi)]zleyici[(leri)]
- 23 II LÚ.MEŠ^šar-mi-e-eš I LÚSAGIA I LÚ 23 iki *šarmiya*²⁴ adamı, bir saki, bir
GIŠBANSUR I L[(ÚNINDA.DÜ.DÜ I LÚ^{pal}-
u)]a-tal-la-aš sofracı, bir [(fırıncı, bir *paluata*la-
gör)]evlisi,
- 24 I LÚSIMUG.A DINGIR^{LIM} III LÚ^{MEŠ} 24 bir tanrının demircisi, üç tapınak
É.DINGIR^{LIM} III LÚ^{MEŠ}APIN.LÁ nu ki-i a- görevlisi, üç çiftçi, bunlar y[(emek için)
[(da-an-na) PA-NI[?] DUMU[?].L]JUGAL pren]sin [önünde[?]]
- 25 e-ša-an-da nu-uš-ša-an ku-it-ma-an a-da- 25 otururlar, h[enüz] yemek için
an-na n[a-a-ú-i e-ša-an-t]a-ri[?] [oturulma]dan önce
- 26 a-aš-ga A-NA KÁ É MUḪALDIM LÚ^{ta-zi} 26 mutfak kapısının dışında *tazelli*-
li-iš LÚ^{MEŠ}SANGA šu-up-[p]i-y[a-aḫ-ḫa-an-
zi] görevlisi ve rahipler (ritüel) temiz[lik
yaparla].r.
- 27 III-ŠU e-ku-zi D^DKa-taḫ-ḫa-an DUTU 27 Kralın Koruyucu Tanrısına, Güneş
DLAMMA.LUGAL nu-kán Tanrısına, Tanrıça *Kataḫḫa*'ya üç kez
D[UMU.LUGAL[?]] a-da-[an-n]a pé-en-ni-ya- içer²⁵ ve p[rense] yem[ek için/yemesi için]
an-zi götürürler (getirirler).

¹⁹ “Tahıl Tanrı/çası” Laroche, 1946-1947, s. 73; HW² H: 51b “Getreidegöttin”; van Gessel, 1998, s. 72 vd; krş. E. von Weiher, “Ḫalki”, *RIA* S.4, 1972-1975, s. 60 “Proto-Hattice *Kait*, Hurrice *Nišaba* ile eş değerdir”; Gurney, 1977, s. 12 dn. 9; Nursel Aslantürk, *Hitit Belgelerinde Hurri Tanrıları ve Onların Kültürleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013 s. 659 vd.

²⁰ “Savaş Tanrısı, Hattice *Ḫurunkatte*, Hurrice *Aštapi*” Laroche, 1946-1947, s. 107; Gessel, 1998, s. 961 vd.; Aslantürk, 2013, s. 445 vd.

²¹ “*TASMEDU*, *Taşmešu*'nun Akadca yazılışdır” bk. Laroche, 1946-1947, s. 61; Gessel, 1998, s. 458 vd.

²² “*Ḫalmašuitta*, Hattice *Ḫanušašuit*, Taht Tanrıçası, tanrılaştırılmış taht”, ^DDAG-ti ideografik yazılışdır” Laroche, 1946-1947, s. 21 vd.; Gessel 1998, s.77 vd.; Gurney, 1977, s. 10; E. von Weiher, “Ḫalmašuit”, *RIA* S. 4, 1972-1975, s. 62b vd.

²³ *Ḫaşameli* için bk. Laroche, 1946-1947, s.23; “Demirci Tanrı?” Gurney, 1977, s. 12 dn. 10; E. von Weiher, “Ḫaşamili”, *RIA* S. 4, 1972-1975, s. 127a vd.

²⁴ *šarmi/eya-* için bk. Daddi, 1982, s. 146 vd.; MHH: 616a; CHD S: 278b; HED Sa: 184 vd.; HEG S: 917 vd.; krş. *šarmiya-* “bir yabancı hayvan”.

²⁵ “Tanrıyı içme” veya “Tanrı için içme” ritüeli için bk. Jaan Puhvel, “God-Drinking and Beyond”, *Historische Sprachforschung*, S. 116, 2003, s. 54-57; Oğuz Soysal, “‘Tanrı İçmek’ Hitit Kült Teriminin Hatti Dili Işığında Yeni Bir Yorum Denemesi”, *Belkis Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan VITA*, 2007, İstanbul s. 731-737; Aslantürk, 2013, s. 25 vd.; Ömer Kahya, “Kültepe'den ‘Tanrının Kadehini İçme’ Örneği”, *ArAn*, S. 11/2, 2017, s. 45-58.

28 *na-aš a-pi-ya-ya šu-up-pi-ya-ḥ-ḥa-an-zi*
DINGIR^{MEŠ}-*ma ḥu-u-ma-an-ṽ du-uš^ṽ ir-ḥ[a-*
an-zi]

29 DUMU.LUGAL *a-da-an-na e-ša na-aš-ta*
DINGIR^{MEŠ} *aš-nu-zi* DUMU.LUGAL *ar-za-*
na pâr-na pa-iz-zi

30 *nu ḥa-ak-ki-ti-u-ya ḥal-zi-ya* V NINDA *a-a-*
an^{HLA} X NINDA *LA-AB-GA* X NINDA.KU₇

31 VII *ta-kar-mu-uš* I DUG *ḥu-u-[up-pá]r KAŠ*
I DUG *ḥu-u-up-pâr mar-nu-an* DINGIR^{MEŠ}-*ma*
QA-TAM-MA-pât

32 *ir-ḥa-a-iz-zi* D *Ka-taḥ-ḥa-an* DIM^{URU} *Zi-ip-*
pa-la-an-da DIM^{UTU}

33 [*n*]u^D [UT]U III-ŠU *e-ku-zi* EGIR-*a[n]* *a-*
ra-i nu-uš-ši I TU₇.UZU V NINDA *a-a-an* X
NINDA *LA-AB-GA*

34 [...] NINDA.KU₇ XII NINDA *ta-kar-mu-uš* I
DUG KAŠ Ü DUG *ḥu-u-up-pâr mar-nu-an pé-*
ra-an

35 [*ti-a*]n-*zi ta-aš I-NA É* D *Ka-taḥ-ḥa pa-iz-zi*
nu a-da-an-na ú-e-ek-zi

36 [*nu*]-*uš-ši* XII LÚ.MEŠ APIN.LÁ *pé-ra-an e-*
ša-an-ta-ri na-aš-ta DINGIR^{MEŠ} *aš-nu-zi*

37 LÚ.MEŠ APIN.LÁ GIŠŠÜDUN^{HLA} *IŠ-TU PA-*
NI DINGIR^{LIM} *kar-pa-an-zi nu I ḥa-ap-ut-ri*
GU₄

38 *šu-up-pi-ya-aḥ-ḥa-an-da-an tu-[r]i-ya-an-*
zi nu [ya]-ar-ḥu-uš-šu-i pé-en-na-an-zi
UD.II^{KAM} *QA-TI*

28 ve onları orada da (ritüel açıdan)
temizlerler. Tüm tanrılar (için ritüeli) ise
sır[asıyla sonlandı]rır.

29 Sonra tanrılara (yiyecek) tedarik
eder/hazırlar²⁶. Prens *arzana*²⁷ evine gider.

30 *ḥakkitiyu*a (diye) seslenir. Beş sıcak
ekmek, on yumuşak ekmek, on tatlı ekmek,

31 yedi *takarmu-* ekmeği, bir *ḥu[ppa]r* kabı
bira, bir *ḥuppar* kabı *marnu*yan içkisi (ile)
tanrılar (için ritüeli)ise aynı şekilde

32 sırayla sonlandırır. Tanrıça *Kataḥḥa*'yı,
Fırtına Tanrısını, *Zippalanda* kenti Fırtına
Tanrısını, Güneş Tanrısını.

33 [Gü]neş Tanrısı için üç kez içer, tekrar
ayağa kalkar ve onun önüne bir et yemeği,
beş sıcak ekmek, on yumuşak ekmek

34 [...] tatlı ekmek, on iki *takarmu-*
ekmeği, bir kap bira ve *ḥuppar* kabıyla
*marnu*yan içkisini

35 [koyar]lar. Ve o Tanrıça *Kataḥḥa*'nın
tapınağına gider ve yemek için ister.

36 [ve] onun önünde on iki çiftçi otururlar
sonra tanrılara (yiyecek) tedarik
eder/hazırlar.

37 Çiftçiler tanrının huzurundan
boyundurukları kaldırır ve bir koşum
takımı (takılmış),

38 (ritüel açıdan) temizlenmiş sığırı
(boyunduruğa) ko[ş]arlar ve [*u*] *arḥušu-*
²⁸ya götürürler. İkinci gün bitti.

²⁶ Şafak Bozgun-Erkan Yalçın, "Kayseri Arkeoloji Müzesinde Bulunan Hititçe Tablet Parçaları I", *Bellekten*, S. 85/302, 2021, s. 5, dn. 14.

²⁷ HW: 35a ^É*arzana-* "Gasthaus(?), Herberge(?); HW₂ A: 363a ^É*arzana-* "Gasthaus(?); HED A: 185 *arzana-*, *aršana-* "inn, hostel, brothel"; HHw: 25 ^É*arzana-* "Gasthaus, auch ^É*aršana-*"; MHH: 64b ^É*arzana-/É*aršana-* "misafirhane, kervasaray?, lokanta, meyhana, genelev?"; Hoffner, 1974a, s. 113-121; Taggar-Cohen, 2010, s. 121; Mouton, 2011, s. 24; EHS: 182 *arzana-* "Herberge(?)", 265 "Gasthaus(?)"; Mouton, 2020 s. 132 "yemeklerin yendiği, tapınağa ait bir bölüm".*

²⁸ HHw: 196 *arḥušu-* "eine topographische Bezeichnung"; MHH: 788a *arḥušu-* "describes terrain?"; EDHIL: 961; Jos J. S. Weitenberg, *Die hethitischen u-Stämme*, Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur, Volume 52, Amsterdam 1984, s. 54 vd.; HEG W-Z: 324; Mouton, 2011, s. 19.

39 I-NA UD III^{KAM} I-NA É LÚMUHALDIM-
pát ^DA-ri-ni-id-du-un i-en-zi nu XII
NINDA.GUR₄.RA

40 ŠA ½ ŠA-A-TI XII NINDA.GUR₄.RA ŠA
UP-NI III UP-NU me-ma-al I^{DUG}KU-KU-UB
KAŠ

41 I^{DUG}KU-KU-UB mar-nu-an GUNNI pé-
ra-an ti-an-zi I GU₄ VI UDU^{HIA}-ya na-aš-ta
GUNNI

42 pé-ra-an ^DA-ri-ni-ti ši-pa-an-ti na-aš-
k[á]n ša-ra-a A-NA NINDA.GUR₄.RA^{HIA}
hu-u-kán-zi

43 ŠA GU₄ UDU^{HIA}-ya UZUNÍG.GIG^{HIA}
UZUGABA^{HIA} [UZUZA]G.LU UZUSAG.DU^{HIA}
GİR^{MES}-ya

44 KUŠ.GU₄ KUŠ.UDU^{HIA} šu-up-pa A-NA
PA-NI NINDA.GUR₄.RA^{HIA} pé-r]a-an ti-
an-zi

45 [nu] UZUNÍG.GIG^{HIA} za-nu-ua-an-zi nu-kán
ku-e x x x[...] ku-ra-an-zi

46 [nu-uš-š]a-an EGIR-pa hu-u-ma-an-da-aš
DINGIR^{MES}-na-aš ti-an-z[i n]u KAŠ mar-nu-
an

47 [ši-pa-an]-ti nu ^DA-ri-ni-id-du-un hu-u-
ma-an-du-uš-ša DINGIR^{MES}-uš ir-ħa-iz-zi

48 a-pé-e-ma UZUNÍG.GIG^{HIA} Û I NINDA a-a-
an I NINDA LA-AB-KU-ya ar-ħa pár-ši-ya-an-
[na-i]

49 nu hu-u-ma-an-ti-ya pa-ra-a pí-an-zi na-at
a-da-an-zi KAŠ-ya-kán a-ku-ua-an-zi

50 [nu] DUMU.LUGAL ar-za-na pár-na pa-
iz-zi nu DUMU.LUGAL a-da-an-na ú-e-ek-zi

51 [n]u V NINDA a-a-an X NINDA LA-AB-GA X
NINDA.ŠE XII NINDA.KU₇ X NINDA ta-kar-
mu-uš

39 Üçüncü gün mutfakta Tanrıça
Ariniddu²⁹'yu kutlarlar/donatırlar ve on iki
kalın ekmeğe,

40 yarım ŠATU, bir avuç on iki kalın
ekmeğe, üç avuç memal, bir KUKUB kabı
bira,

41 bir KUKUB kabı marnuğan içkisini
ocağın önüne koyarlar. Bir sığır ve altı
koyun, onları ocağın

42 önünde Tanrıça Arinittu'ya sunar.
Onları kalın ekmeğe için keserler.

43 Sığırın ve koyunların karaciğerlerini,
göğüslerini, [omuz]larını/kolunu, başlarını
ve ayaklarını;

44 Sığırın ve koyunların derisini (ve
kutsanmış) eti kalın ekmeğe[lerin önü]ne
koyarlar.

45 [ve] ciğerleri pişirirler ve [...] (onları)
keserler.

46 [ve onla]rı tüm tanrıların (önüne) tekrar
koyar[ar]. Bira ve marnuğan içkisini

47 sunar, Tanrıça Ariniddu'yu ve tüm
tanrıları sırasıyla kutlar.

48 Bu ciğerler (için) ise bir sıcak ekmeğe ve
bir yumuşak ekmeği de tamamen böl[er]

49 ve (onları) herkese teslim
ederler/verirler ve onları yerler, birayı da
içerler.

50 [ve] prens arzana evine gider ve prens
yemek ister.

51 [v]e beş sıcak ekmeğe, on yumuşak
ekmeğe, on arpa ekmeği, on iki tatlı ekmeğe,
on takarmu- ekmeği

²⁹ Ariniddu için bk. Laroche, 1946-1947, s. 106; van Gessel, 1998, s. 46; Arıkan, 2017, s. 57; Taggar-Cohen, 2010, s. 118.

- 52 II *UP-NU AR-ZA-NU* II *ya-ak-şur* GA I
NINDA^{a-na-ḫi} I DUG KAŠ I DUG *mar-nu-an* 52 iki avuç *arzanu*, iki *yağşur* ölçüsü süt,
bir tadımlık ekmeğe, bir kap *marmuğan*
içkisi.
- 53 *nu A-NA DUMU.LUGAL* LÚ.MEŠSANGA 53 Tüm rahipler prensin önüne otururlar.
- 54 *a-da-an-na-ma I-NA É* LÚMUḪALDIM 54 yemek için ise mutfağa seslenilir/çağrı
ḫal-zi-ya-at-ta-ri nu-uš-ša-an yapılır ve
- 55 NINDA^{ša-ra-am-na A-NA} GIŠBANSUR^{HLA} 55 *şaramna-* ekmeğini rahiplerin
LÚ.MEŠSANGA *ti-an-zi* NINDA^{ya-ge-eš-şar} sofralarına koyarlar, *yağışşar* ekmeğini
- 56 *A-NA* GIŠBANSUR DUMU.LUGAL *ti-ya-* 56 prensin sofrasına koyarlar, bir *yağışşar*
an-zi I NINDA^{ya-ge-eš-şar-ma pār-ši-ya-an-} ekmeğini ise bölerler.
[zi]
- 57 [*na-a*]t-ša-an *A-NA* GIŠBANSUR LÚ^{ta-ze-} 57 [ve o]nu *tazelli-* rahibinin sofrasına, bir
el-li I NINDA^{ya} GIŠBANSUR *yağışşar* ekmeğini
- 58 [LÚSANG]A I NINDA^{ya} GIŠBANSUR 58 [rahib]in sofrasına, bir *yağışşar*
MUNUS^{ši-ya-an-za-an-na} I NINDA^{ya} ekmeğini tanrı anasının sofrasına, bir
GIŠBANSUR LÚ^{ḫa-[mi-na-a-i]} *yağışşar* ekmeğini *ḫa[mina]*’-³⁰
görevlisinin sofrasına (koyarlar).
- 59 [...]na-ma VI NINDA^{a-a-an} XXX NINDA^{LA-} 59 [...] altı sıcak ekmeğe, otuz yumuşak
AB-GA XXX NINDA.ŠE X ekmeğe, otuz arpa ekmeği, on kal[ın] ekmeğe
- 60 [... NINDA.GUR₄].RA ŠA ½ *UP-NI A-* 60 yarım avuç [kalın ek]mek, kralın
NA D^{LAMMA.LUGAL} *ku-i-uš pār-ši-ya-* koruyucu tanrısı için her birini böl[erler].
[an-zi]
- 61 [...NINDA^{ta}]kar-mu-uš ½ ŠA-A-TI *AR-ZA-* 61 [...ta]karmu [ekmekleri], yarım *SATU*
NU II *ya-ak-şur* GA *arzanu*, iki *yağşur* ölçüsü süt,
- 62 [...NINDA.K]U₇ I DUG KAŠ I DUG *mar-* 62 [...t]atlı [ekmek], bir kap bira, bir kap
nu-an XII-ŠU e-ku-zi D^{Ka-ta[ḫ-ḫa]} *arzanu* için içer: Tanrıça *Kata[ḫḫa]*,
- 63 [PIM^{URU}Zi-i]p-pa-la-an-da D^{Iš-ta-nu} D^{Ta-} 63 [Zi]ppalanda’nın [Fırtına Tanrısı],
a-ru-un Tanrı *Iştanu*³¹, Tanrı *Tāru*³²
- 64 [D^{Zi-ip-pa-la}]-an-ti-el D^{Kam-ma-ma-an} 64 [Zippala]nda’nın Fırtına Tanrısı, Tanrı
D^{ḫa-pa-an-ta-[li(-)]} *Kammama*³³, Tanrı *ḫapanta[li]*³⁴

³⁰ HW: 50a LÚ^{ḫamina-} (LÚ^{ḫamena-}) “Kämmerer(?)”; HEG A-K: 144 LÚ^{ḫamina-} (*ḫamena-*) “Kämmerer(?)”; HED H: 75 *ḫamina-*, *ḫamena-* “name of a functionary”; HW₂ H: 130a LÚ^{ḫamina-} (jh. Auch LÚ^{ḫamena-}) “Kultfunktionär der hatt.-heth. Schicht”; HHw: 37 LÚ^{ḫamina-} (LÚ^{ḫamena-}) “ein Kultfunktionär, Kämmerer, LÚŠĀ.TAM?”; MHH: 157a LÚ^{ḫamina-}/*ḫamena-* “bir görevli, mabeyinci?”; EHS: 182 *ḫamina-*, *ḫamena-* “Kämmerer(?)”; Daddi, 1982, s. 111 vd.

³¹ Güneş Tanrısı *Iştanu* için bk. Laroche, 1946-1947, s. 25; Arkan, 2017, s. 56; Gurney, 1977, s. 10.
³² Hattice Fırtına Tanrısı *Tāru* Laroche, 1946-1947, s. 32; van Gessel, 1998, s. 449 vd.; Arkan, 2017, s. 57; Gurney, 1977, s. 10 vd.

³³ *Kammama* için bk. Laroche, 1946-1947, s. 27; van Gessel, 1998, s. 215 vd.; Maciej Popko, *Religions of Asia Minor*, Academic Publications Dialog, Warsaw 1995, s. 113.

³⁴ *ḫapantali* için bk. Laroche, 1946-1947, s. 22 vd.; van Gessel, 1998, s. 88; Gurney, 1977, s. 13.

- 65 [...] ^DUa-^r aš-^hu-li-li^r ^DKa-ta^h-^ha [...] 65 [...] Uaşhulili³⁵, Tanrıça Katah^ha [...]
- 66 [...] -ku-nu-il^Dx[...] 66 [...] Tanrı[...]
- 67 [...] ^{HUR.SAG}Ha-x[...] 67 [...] Ha-x[...] Dağı

ay.

- x+1 [...p]i-ra-an-na² [...] x+1 [ö]nünde [...]
- 2' [...p]i-ra-an-na² [...] I NINDA [...] 2' [...ö]nünde [...] bir ekmek [...]
- 3' [...]x DUMU.LUGAL ta-ze-e[l-li(-)...] 3' [...] prens, taze[lli-...]
- 4' [...] -zi nu-uš-ma-aš pí-ra-[an...] 4' [...] ve onları önü[ne...]
- 5' [...] I-NA KÁ É.DINGIR^{LIM} a-ra-[...] 5' [...] tapınağın kapısında dur[-...]
- 6' [...]x I-NA ÉA-BU-US-ŠÍ^{GIŠ} ^{GIŠ}ua-a[r]-ša-ma² 6' [...] od[un] deposunda
- 7' [...] -x-kán an-da PA-NI DINGIR^{LIM} pé-e-da-an-z[i...] 7' [...] tanrının huzuruna getiril[er...]
-
- 8' [...a-ku-^ua-an-n]a II-ŠU pí-an-zi ^DKa-ta^h-^ha x[...] 8' [...içmek iç]in iki kez verirler. Tanrıça Katah^ha (için), [...]
- 9' [...]x-ta pa-ra-a ú-iz-zi nu kat-ta [...] 9' [...] o öne doğru gelir ve aşağı [...]
- 10' [...^{GIŠ}]BANSUR^{HLA} ti-ya-an-zi V ^{NINDA} ^ua-g[e-eš-šar...] 10' [...so]fralara koyarlar, beş ^uag[eššar] ekmeği [...]
- 11' I ^{NINDA} ^ua-ge-eš-šar I-NA ^{GIŠ}BANSUR DUMU.LUGAL I ^{NINDA} ^ua I-N[A ^{GIŠ}BANSUR] 11' bir ^uageššar ekmeğini prensin sofrasına, bir ^uageššar ekmeğini
- 12' ta-ze-el-li I ^{NINDA} ^ua I-NA ^{GIŠ}BANSUR ^{MUNUS} ^uši-^ua-an-za-[an-na] 12' tazelli- rahibinin [sofrasına], bir ^uageššar ekmeğini tanrı anasının sofrasına (koyarlar).
- 13' I ^{NINDA} ^ua I-NA ^{GIŠ}BANSUR LÚŠÀ.TAM XXX NINDA LA-AB-KU XII ^{NINDA} ta-k[ar-mu-uš] 13' Bir ^uageššar ekmeğini mabeyincinin sofrasına (koyarlar). Otuz yumuşak ekmeğin, on iki tak[armu]- ekmeği,
- 14' I DUG KAŠ I DUG mar-nu-an I ÚTUL BABBAR nu ^hu-u-ma-an-ti šar-ra-an-z[i] 14' bir kap bira, bir kap ^marnu^uan içkisi, bir açık renk kap ve hepsini ayırır[ar]
- 15' ta a-ku-^ua-an-na pí-an-zi nu DINGIR^{MEŠ}-uš nam-ma-pát XII NINDA [...] 15' ve içmek için verirler. Böylece tanrılar on iki [...] ekmeği
- 16' QA-TAM-MA-pát ta a-ap-pa-i ^{GIŠ}BANSUR^{HLA} ša-ra-a da-an-[zi] 16' aynı şekilde o biter. Sofraları kaldırır[ar].
- 17' nu ^DUTU ^DMe-ez-zu-ul-la a-ku-^ua-an-zi I ^{NA4}ARAš-ma ^ha-aš-[ši-i pí-r]a-an 17' Güneş Tanrısı ve Mezulla³⁷ (için) içerler, değirmen taşıını ise oc[ığın önü]ne

³⁵ Uaşhulili için bk. van Gessel, 1998, s. 557; Popko, 1995, s. 113.

³⁷ Mezulla, Arinna'nın Güneş Tanrıçası ile Fırtına Tanrısının kızı Laroche, 1946-1947, s. 30; van Gessel, 1998, s. 302 vd.; Arıkan, 2017, s. 58; Gurney, 1977, s. 18.

- 18' *ti-an-zi ta* ^{NA4}ARA₅³⁶ DUMU.LUGAL
I *ta-ze-el-li-iš* ^{LÚ}ŠĀ.[TAM]
- 19' ^{LÚ}ŠU.I ^{LÚ}.MEŠ *mi^l-na-al-le-e-eš ma-al-*
la-an-zi PA-NI ^{NA4}A[RA₅]
- 20' ^DŠi-pu-ru-un-na-az *da-an-zi nu šu-up-*
pa ša-ra-a da-an-zi
- 21' *šu-up-pa kar-pa-an ħar-kán-zi na-aš-ta*
GUNNI *ú-e-ħa-an-ta-ri*
- 22' *nu ki-iš-ša-an* ^{SİR}^{RU} *a-la-a-i-ya* ^DA-ri-
ni-id-du a-la-a-i-[ya]
- 23' ^DA-ri-ni-id-du *ta pa-ra-a pa-a-an-zi nu-*
kán šu-up-pa
- 24' *I-NA* É.DU₁₀.ÚS.SA É.ŠĀ-*na an-da pé-*
e-da-an-zi EGIR-*an-ma-[kán]*
- 25' ^{LÚ} ^{DU} *i-ya-at-ta nu* ^DTe-li-pi-nu-un
^DŠi-pu-ru-un-[(na)]
- 26' [*ši-pa-an-ti*]i ^{LÚ} ^{DU} *ar-ħa I-NA* É-ŠU
pa-iz-zi DUMU.LUGAL-*ma-kán* É-ir
- 27' [...^DK]a-taħ-ħi-in ^{URU}Zi-ip-pa-la-[a]n-
ti-el ^DKa-aš-ħa-la
- 28' [...(an XII-ŠU *ši-pa-a*)]n-ti *šu-up-pa*
NINDA^{HI.A} MUNUS^{MEŠ} ^{NA4}ARA₅ *da-an-zi*
DUMU.LUGAL
- 29' [(*ar-za-na pá*)]r-na *pa-iz-zi a-da-an-na*
ú-e-ek-zi III ^{NINDA}A-a-an
- 30' [...(NINDA LA-AB-G)]A X
NINDA.ŠE X NINDA.KU₇ V ^{NINDA}ta-kar-
mu-uš ŠĀ UP-NU
- 31' [(^{NU-TIM} AR-ZA-AN-NU)] III *ya-ak-šur*
GA I NINDA.TU₇ I ^{DUG}ħu-u-up-pár KAŠ I
^{DUG}ħu-u-up-pár *mar-nu-an*
- 18' koyarlar ve değirmen taşı (ile) prens, bir
tazelli- rahibi, (bir) mabe[yinci]
- 19' (bir) berber, *minalla-* adamları³⁸
öğütürler. Değ[irmen] taşının önüne
- 20' *Şipuru*³⁹'yu alırlar ve (kutsanmış) eti
kaldırırlar.
- 21' (kutsanmış) eti kaldırırlar sonra ocağı
döndürürler.
- 22' ve şöyle şarkı söylerler: *alaiya Ariniddu,*
alai[ya]
- 23' *Ariniddu!* Ve dışarı giderler. Kutsanmış eti
- 24' yıkanma evinde kutsal odaya içeri
getirirler. Daha sonra
- 25' Fırtına Tanrısının adamı gider ve *Telipinu*
ve *Şipuru* için
- 26' [kurban sun]ar. Fırtına Tanrısının adamı
evine geri gider. Fakat prens evde
- 27' [...Tanrıça K]ataħħa, *Zippalanda* kenti
Fırtına Tanrısı, *Kaşhala*⁴⁰
- 28' [...(için) (on iki kez kurban su)]nar.
Kadınlar kutsanmış eti, ekmekleri (ve)
değirmen taşını alırlar. Prens
- 29' [(*arzana* ev)]ine gider, yemek ister. Üç
sıcak ekmek
- 30' [...(yumuşak ekm)]ek, on arpa ekmeği,
on tatlı ekmek, beş *takarmu-* ekmeği, bir avuç
- 31' [(ölçüsü *arzannu* arpa ezmesi)], üç kap
süt, bir ekmek pudingi, bir *ħuppar* kabı bira,
bir *ħuppar* kabı *marnuğan* içkisi

³⁶ ^{NA4}ARA₅ “öğütme taşı” için bk. Turgut Yiğit-Hasan Tuncer, “Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Değirmen (É ^{NA4}ARA₅) ve Öğütme Taşı (^{NA4}ARA₅)”, *ArAn*, S. 17/1, 2023, s. 231-245.

³⁸ HW: 450b; HHw: 106 ^{LÚ}*minalla-* “Priester oder Angestellter?”; CHD L-N: 288b ^{LÚ}.MEŠ *minalleš* “a type of functionary”; MHH: 449a ^{LÚ}.MEŠ *minalla-/minalli-* “değirmenci?”; HEG L-M: 212 ^{LÚ}*minalli-* “Priester oder Angestellter”; Daddi, 1982, s. 58 ^{LÚ}*minalla-* “mugnaio”.

³⁹ *Şipuru/Şepuru* için bk. Laroche, 1946-1947, s. 30; van Gessel, 1998, s. 395.

⁴⁰ *Kaşhala* tanrı adı sadece bu metinde (IBoT 1.29) tespit edilmiştir bk. Laroche, 1946-1947, s. 28; van Gessel, 1998, s. 225; Jörg Klinger, *Untersuchungen zur Rekonstruktion des hattischen Kultschicht*, StBoT 37, Wiesbaden 1996, s. 180.

- 32' [(III-ŠU)] *e-ku-zi ši-pa-an-za-ki-zi-ma ku-u-uš-pát* DINGIR^{MEŠ} 32' [(üç kez)] içer ve bu tanrılara ise sürekli içki sunar.
- 33' *I-NA* UD.IV^{KAM} *ya-ga-an-na* III NINDA^A *a-a-an* X NINDA *LA-AB-KU* X NINDA.ŠE XII NINDA.KU₇ 33' dördüncü gün tatmak/ısırmak için üç taze ekmeğe, on yumuşak ekmeğe, on arpa ekmeği, on iki tatlı ekmeğe
- 34' X NINDA^A *ta-kar-mu-uš* II *UP-NU AR-ZA-NU* II *ya-ak-šur* GA I NINDA.TU₇ I DUG KAŠ 34' on *takarmu-* ekmeği, iki avuç *arzanu*, iki *yağışur* ölçüsü süt, bir ekmeğe pudingi, bir kap bira
- 35' [...] DUG *mar-nu-an ta ta-zi-el-li-iš I-NA* ^É*hē-eš-ta-a pa-iz-zi* 35' [...] kap *marnuyan* içkisi (hazır durur). Ve *tazelli-* rahibi *hešta-*⁴¹ evine gider.
- 36' IV NINDA *LA-AB-KU* IV NINDA.KU₇ IV NINDA.GUR₄.RA ŠA ½ *ŠA-A-TI* XII NINDA^A *ta-kar-mu-uš* 36' dört yumuşak ekmeğe, dört tatlı ekmeğe, yarım *ŠATU* ölçüsünde dört kalın ekmeğe, on iki *takarmu-* ekmeği (hazır durur)
- 37' *nu ku-uš-pát* DINGIR^{MEŠ} XII-ŠU *e-ku-zi MÁŠ.GAL-ma a-ra-aḫ-za pé-e-ḫu-da-an-zi* 37' ve bu adı geçen tanrılar için on iki kez içer. Keçiye ise dışarı götürürler.
- 38' *nu-kán MÁŠ.GAL-an ar-kán-zi na-an ar-ḫa a-da-an-zi* 38' Keçiye keserler ve onu tamamen yerler,
- 39' KUŠ.MÁŠ.GÁL-*ma da-an-zi* I LÚ.IGI.NU.GÁL *ni-ku-ma-an-da-ri-an-zi* 39' keçinin derisini ise alırlar. Bir kör adamı⁴² soyarlar
- 40' *na-an ya-al-ḫa-an-ni-an-zi na-an* ^É*hē-eš-ta-a pé-e-ḫu-da-an-zi* 40' ve ona vururlar. Onu *hešta-* evine götürürler.
- 41' *nu a-da-an-zi a-ku-ya-an-zi na-aš-ta* DUMU.LUGAL *pa-ra-a ú-iz-zi* 41' ve yerler ve içerler. Sonra prens dışarı gelir/dışarı çıkar.
- 42' *nu EGIR-pa I-NA* ^É *Ḫa-taḫ-ḫa pa-iz-zi ta a-da-an-na* 42' ve tekrar Tanrıça *Kataḫḫa*'nın tapınağına gider ve yemek
- 43' *ú-e-ek-zi* V NINDA^A *ya-ge-eš-šar* ŠA GIŠBANSUR^{H.A} VI NINDA^A *a-a-an* 43' ister. Masalardaki beş *yağışur* ekmeği, altı taze ekmeğe,
- 44' XXX NINDA *LA-AB-KU* XXIV NINDA.KU₇ IV NINDA.GUR₄.RA ŠA *UP-NI* XII NINDA^A *ta-kar-mu-uš* 44' otuz yumuşak ekmeğe, yirmi dört tatlı ekmeğe, bir avuç dört kalın ekmeğe, on iki *takarmu-* ekmeği
- 45' ½ *ŠA-A-TI AR-ZA-NU* I DUG KAŠ I DUG *mar-nu-an ši-pa-an-za-ki-iz-zi-ma* 45' yarım *ŠATU* ölçüsünde *arzanu*, bir kap bira, bir kap *marnuyan* içkisi (hazır durur),

⁴¹ HEG A-K: 237 “É *hešta-*, È *hešti-* “Ein Kultgebäude, Beinhaus, Mausoleum, Karner”; Muhibbe Darga, *Hitit Mimarlığı, I - Yapı Sanatı: Arkeolojik ve Filolojik Veriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985, s. 61 ^É*hešta/i-* “bir tür mezar odası, Yazılıkaya doğu odası (B odası), anlam ve işlem bakımından É.NA₄ ‘mozole’ gibi bir yapı”; HW: 68b É *hešta-* “kultisches Gebäude?, Beinhaus=Mausoleum?”; HED H: 319 *hišta-*, *hešta-* “mortuary shrine, ossuary, charnel, mausoleum”; HHw: 49 “ein Kultgebäude, Mausoleum?”; MHH: 209b vd. “anıt mezar, mosole”; EDHIL: 346 ^É*hištā*, ^É*hištū* “mausoleum(?), (Sum. É.NA₄)”.

⁴² Körler hakkında bk. Yasemin Arıkan, “Hitit Belgelerinde Körler”, *ArAn*, S. 4/1, 2000, s. 207-224.

QA-TAM-MA-pát

46' *I-NA É ar-za-na pa-iz-zi nu a-pí-ya-ya a-da-an-na ú-e-ek-zi*

47' III NINDA^A a-a-an X NINDA LA-AB-KU X NINDA.ŠE X NINDA.KU₇ III UP-NU AR-ZA-AN-NU

48' II *ya-ak-šur* GA II DUG^h *u-u-up-pár* KAŠ nu-uš-ši XII MUNUS.MEŠ^{KAR.KID}

49' [pí-r] a-an e-ša-an-ta nu a-da-an-zi a-ku-ya-an-zi

50' [nu a-p] é-e-da-ni GE₆-ti DUMU.LUGAL QA-TAM-MA šu-up-pí-aḫ-ḫa-an-zi

51' [nam-ma]-an ša-aš-ša-nu-an-zi nu-uš-ši IŠ-TU SAG.DU-ŠU [ke-e-ez-za]

52' [II NINDA.GUR₄.R]A ke-e-ez-zi-ya-aš-ši II NINDA.GUR₄.RA ti-an-zi

53' [IŠ-TU] GİR^{MEŠ}-ŠU-ya-aš-ši ke-e-ez-za II NINDA.GUR₄.RA ke-e-ez-[zi-ya]

54' [II NINDA.GUR₄.RA] ti-an-zi nam-ma-aš-kán ši-eš-ša-ni-it

55' [a-ra-aḫ-za-a]n-da gul-ša-an-zi ma-aḫ-ḫa-an-ma ku- [...]

56' [nu-kán an-da^{MU}]NUS.MEŠ^{KAR.KID} ar-nu-ya-an-zi

57' [DUB.I^{KAM}] NU.TIL EZEN ḫa-aš-šu-ma-aš [I-NA É? ...]

Metnin Yorumu

öy. 1-9: Metnin başında *haššumaš* bayramının hangi şehirde kutlandığına dair kısım kırıktır ancak başkent Hattuša'ya gidildiği anlaşılmaktadır. Devamında kral için kalın ekmeklerin bölünerek, yanında muhtemelen başka yiyeceklerle yendiği ifade edilir. Kral sözcüğüne metnin yalnızca bu kısmında rastlanmaktadır.

⁴³ MUNUS^{KAR.KID} için bk. HW: 280a Prostituierte, Dirne, (Akk. *ḪARIMTU*); HHw: 236 "Prostituierte (in Kult)"; Mouton, 2011, s. 27; Taggar-Cohen, 2010, s. 121 vd.; Daddi, 1982, s. 415 "prostituta(?)".

aynı şekilde içki sunar.

46' O *arzana* evine gider, orada da yemek ister.

47' Üç taze ekmek, on yumuşak ekmek, on arpa ekmeği, on tatlı ekmek, üç avuç *arzannu* arpa ezmesi

48' iki *yakšur* ölçüsü süt, iki *ḫuppar* kabı bira ve on iki KAR.KID⁴³ kadını onun

49' [önü]nde otururlar, yerler ve içerler.

50' [ve o] gece prensi aynı şekilde arındırırlar/temizlerler.

51' [Daha sonra] onu uyuturlar/yatırırlar ve onun başının [bu tarafına]

52' [iki kalın ekmek] diğer tarafına da iki kalın ekmek koyarlar.

53' [on]un ayaklarının bu tarafına iki kalın ekmek diğer tarafın[a da]

54' [iki kalın ekmek] koyarlar. Daha sonra bira ile onun

55' [çevresin]e (çizgi) çizerler. [...-]dığı zaman ise

56' KAR.KID kadınları [içeri] getirirler.

57' *haššumaš* bayramının [birinci tableti] bitmemiştir. [Evde...]

Sonraki gün prens, ona eşlik eden *şarikuu*- askerleri, asa taşıyıcı, aşçı, mabeyinci, berber gibi görevlilerle birlikte *Minuziya* kentine gider. Bu kentte *haşşumaş* bayramını kutlamak için konakladıklarını düşünebiliriz. Prese bayram yolculuğunda eşlik eden kişiler prensin güvenliğini sağlamak için askerler ve bayramı icra etmeye yönelik görevlilerden oluşmaktadır.

10-17: *Minuziya* kentinde bir koyun, üç ekme, üç yumuşak ekme ve üç tatlı ekme sunusu yapılır. Sonraki gün *Ankuu* kentine gittiklerini anlıyoruz. Burada Tanrıça *Katahha*'ya bir koyun kurbanı ve onun için bir kutlama yapılır. Metnin kırık olan bu kısmında muhtemelen prens yemek istemektedir. Sıralanan yiyecekler beş sıcak ekme, yirmi yumuşak ekme, yirmi tatlı ekme, üç kalın ekme. Bu ekme kralın koruyucu tanrısı için bölünerek sunulmaktadır. Bir kap *marnuuan* içkisi ve dört *uagesşar* ekmeğinin kimin için sunulduğunu bilmiyoruz.

18-28: Bu pasajda prens tapınağa ait olması gereken bir mutfaktan yemek istemektedir. Prens önünde on iki⁴⁴ farklı rahip oturmuştur ayrıca çeşitli görevliler de yemek yemek için prensin önünde oturmuşlardır. Buradaki rahipler bayram için belli ritüelleri icra etmektedir, görevliler de yiyecek içeceklerin hazırlanması gibi işleri yerine getirmek için orada olmalıydılar. Hem *haşşumaş* bayramının gerekliliklerini yapan hem de prensle birlikte bayram yemeğinden yiyen rahipler ve görevliler aynı kişilerdir. Çünkü sofranın hazırlanmasında veya sunular getirilirken başka kimsenin adı geçmez.

Metnin devamında, yemeğe oturmadan önce rahipler tarafından yapılan ritüel temizlikten, kralın koruyucu tanrısı, Güneş Tanrısı ve Tanrıça *Katahha*'ya içki sunusu yapıldığından ve prese isimleri belirtilmeyen yiyeceklerin götürüldüğünden bahsedilmektedir.

29-38: Prens arzana evine yemek yemek için gidip tanrıları kutladıktan sonra *hakkitiu* diye bağırır. Bu seslenme şekliyle prens yemek istiyor olacak ki bundan sonra sunulan, beş sıcak ekme, on yumuşak ekme, on tatlı ekme, yedi *takarmu* ekmeği, bir *huppar* kabı bira ve bir *huppar* kabı *marnuuan* içkisinin adları sıralanmaktadır. Bunlarla tanrıları kutlar. Daha sonra prensin önüne et yemeği, beş sıcak ekme, on yumuşak ekme, tatlı ekme, on iki *takarmu* ekmeği, bira ve *marnuuan* içkisi koyulur.

Sonrasında *Katahha* tapınağına gider tekrar yemek ister bu kez prensin önünde on iki çiftçi oturmaktadır. Tanrılara sunular yapılır. Çiftçilerin bir sığırı boyunduruğa koşup *uarhuşşu*-ya götürmeleriyle bayramın ikinci günü

⁴⁴ Ardzinba metinde sıkça kullanılan on iki rakamına dikkat çekmektedir, bk. Ardzinba, 2010 s. 59 vd.

biter. Tanrılara ait çift öküzlerinin bakımından çiftçilerin sorumlu⁴⁵ olduklarını biliyoruz ancak burada ilginç olan nokta, on iki çiftçinin tek bir sığır için orada görevli olmaları ve bu hayvanla ilgilenmeleridir.

Diğer taraftan çiftçilerin de bayram yemeğine dahil edilmesi dikkat çekicidir. Bu gibi törenlere yiyecek içecek sağlayan⁴⁶ çiftçileri temsilen törene dahil edilmiş olabilirler.

39-49: *haşşumaş* bayramının üçüncü günü Tanrıça *Ariniddu* için kutlama yapılır. On iki kalın ekmeğe, üç ölçü *memal* unu, bir *KUKUB* kabı bira ve bir *KUKUB* kabı *marnuuan* içkisi ile bir sığır ve altı koyun *Ariniddu*'ya, kurban edilen bu hayvanların karaciğerleri ile bazı uzuvları da kalın ekmeğe birlikte tüm tanrılara sunulmaktadır. Metinde bu et kısımlarından sadece ciğerin pişirildiğini ve törene katılanlar tarafından sıcak ekmeğe, yumuşak ekmeğe ve bira ile bayrama katılanlarca yendiği anlaşılmaktadır.

50-67: Prens *arzana* evine gidip yemek istediğinde, beş sıcak ekmeğe, on yumuşak ekmeğe, on arpa ekmeği, on iki tatlı ekmeğe, on *takarmu* ekmeği, iki ölçü *arzanu*, bir *anaḫi* ekmeği, iki *uakšur* süt, bir kap *marnuuan* içkisi getirilir ve rahiplerin hepsi prensin önünde oturmaktadırlar. Prens tekrar yemek ister, bu kez *šaramna-* ekmeği rahiplere, *uageššar* ekmeği prensin sofrasına koyulur, *uageššar* ekmeğinden *tazelli-* rahibine, tanrı anasına, *hamina-* görevlisine ikram edilir. Kralın Koruyucu Tanrısı'na altı sıcak ekmeğe, otuz yumuşak ekmeğe, otuz arpa ekmeği, on kalın ekmeğe; *takarmu* ekmeğeri, yarım ölçü *arzanu*, tatlı ekmeğe, iki *uakšur* süt, birer kap *marnuuan* içkisi ve bira on iki kez tanrılara sunulmaktadır.

ay. 1'-20': İlk yedi satır oldukça kırıktır, tapınak kapısı, odun deposu gibi mekân adları geçmektedir. Tanrıça *Kataḫḫa*'ya sunu yapıldığı anlaşılmaktadır. Önceki satırlarda olduğu gibi birer *uageššar* ekmeği prens, *tazelli-* rahibi, tanrı anası ve bir mabeyincinin sofrasına koyulur. Tanrılara ise

⁴⁵ Aygül Süel, *Hittit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili Bir Direktif Metni*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1985, s. 174 vd.

⁴⁶ KUB 13.4 ay.IV **Trans.** (1) [nam-ma šu-me-eš ku-i-e-eš^{LÜ.MEŠ}API]N.L[Á DINGIR^{MEŠ}-aš ḫu-u-ma-an-da-aš] (2) n[u] ma-a-[(an DINGIR^{LM}-ni)...]x ku-it-ki e-eš-z[i] na-aš-š[u] NINDA.G[UR₄.R]A [...] (3) [n]a-aš-m[a...] ku-it ḫu-u-el-pí šu-ma-a-aš^{LÜ.MEŠ}APIN.LÁ DINGIR^{MEŠ}-aš [...] (4) pí-e ḫa[r-t]e-[ni na-a]t ḫu-u-da-a-ak me-e-ḫu-u-na-aš me-e-ḫu-ni pí-e ḫar-ten (5) ku-it-ma-na-at [UN-a]š na-a-ú-i e-ez-za-a-i na-at-kán DINGIR^{MEŠ}-a[š Z]I-n[i] (6) ḫu-u-da-a-ak ar-n[u-u]š-ki-it-ten na-at DINGIR^{MEŠ} me-na-aḫ-ḫa-an-da l[e-e] (7) uš-kán-zi **Çev.** (1) [Bundan başka siz tüm tanrıların çiftçileri] (2) eğer tanrılar için/tanrılara herhangi bir [...] olursa ya da kalın ekmeği [...] (3) ya da siz tanrıların çiftçilerinin getirdiği herhangi bir taze [...] (4) [on]ları tam zamanında, hızlıca getiriniz! (5) onları henüz (bir) [kişi] yemeden tanrıların [ru]huna (6) hızlıca ulaştırınız! Ve onları tanrılar (7) beklemesinler! **Trans.** ve çev. için bk. Süel, 1985, s. 74 vd.; Jared L. Miller, *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*, SBL 31, Atlanta 2013, s. 260 vd.

otuz yumuşak ekmek, on iki *takarmu* ekmeği, birer kap bira ile *marnuuan* içkisi sunulmaktadır. Sofra kaldırıldıktan sonra Güneş Tanrısı ve *Mezulla* için içilir, değirmen taşı ocağın önüne getirilip prens, *tazelli*- rahibi, mabeyinci, berber ve *minalla*- adamları tarafından öğütme işlemi yapılır. Burada öğütülen madde bir tür tahıl olabilir. Öğütme taşını prensin diğer görevlilerle beraber çalıştırması ise aralarındaki sınıfsal farkı ortadan kaldıran bir harekettir.

21'-32': Ocaktaki kutsanmış et kaldırılıp ocak döndürüldükten sonra *alaiya Ariniddu* diye şarkı söylenmektedir. Bu eylemleri kimin yaptığı açık değildir fakat bayram törenine katılan prens dahil herkesin buna eşlik ettiğini düşünebiliriz. Daha sonra buldukları yerden dışarı çıkılarak kutsanmış et kutsal odaya götürülür. Orada Fırtına Tanrısı'nın adamı tarafından *Telipinu* ve *Şipuru* için kurban sunulmaktadır. Sonrasında Fırtına Tanrısı'nın adamı kendi evine gider prens ise muhtemelen başka bir evde tanrılara on iki kez kurban sunar. Devamında bayram boyunca kullanılan ekmekler, et ve değirmen taşının bazı kadınlar tarafından kaldırdıklarını ve prensin *arzana* evine gittiğini okuyoruz.

Prens burada da yemek istemektedir, gelen yiyecekler ise üç sıcak ekmek, yumuşak ekmek, on arpa ekmeği, on tatlı ekmek, beş *takarmu* ekmeği, bir ölçü *arzanu*, üç kap süt, ekmek pudingi, birer *huppar* kabı bira ve *marnuuan* içkisidir. Prens bunlardan yalnızca içecekleri tanrılara sunar.

33'-45': Dördüncü gün yine üç taze ekmek, on yumuşak ekmek, on arpa ekmeği, on iki tatlı ekmek, on *takarmu* ekmeği, iki ölçek *arzanu*, iki *uakşur* süt, bir ekmek pudingi, birer kap bira ve *marnuuan* içkisi hazırdır.

Bayramın devam eden kutlaması *hešta*- evinde gerçekleşir, orada da dört yumuşak ekmek, dört tatlı ekmek, yarım ölçü dört kalın ekmek, on iki *takarmu* ekmeği sunulmak ve ikram edilmek için hazırdır. Sonrasında bir keçinin kesilip yendiği, keçinin derisinin ayrıldığından bahsedilir. Ayrıca kör bir adamı çıplak hale getirip ona belki de keçinin derisiyle vurarak, *hešta*- evine götürürler ve orada da yenilip içilir. Keçinin derisini soydukları kör adama giydirdikleri de düşünülebilir.

Prens *hešta*- evinden ayrılıp *Katahha*'nın tapınağına gider ve yemek ister. Gelen yiyecekler beş *uagešsar* ekmeği, altı taze ekmek, otuz yumuşak ekmek, yirmi dört tatlı ekmek, dört kalın ekmek, on iki *takarmu* ekmeği, yarım ölçü *arzanu*, birer kap bira ve *marnuuan* içkisidir ve bunlardan sadece içecekleri tanrılara sunar.

46'-57': Prens tekrar *arzana* evine gider ve yine yemek ister, üç taze ekmek, on yumuşak ekmek, on arpa ekmeği, on tatlı ekmek, üç ölçü *arzanu*, iki *uakşur* süt ve iki *huppar* kabı getirilir. Bu kez prensin önünde on iki

KAR.KID kadını oturup bu yiyeceklerden yerler. Sonra prensi arındırır ve yatırır. Uyuyan prensin başının ve ayaklarının her iki tarafına da ikişer kalın ekme koyup bira ile çevresine bir çizgi çizerek bir tür ritüel gerçekleştirilir. Prens yan başına koyulan kalın ekme, prensin yemek istediği sırada getirilen yiyecekler arasında yer almaz. Belki de bu ekme çok önce prensin uyuyacağı yerde hazır bekletilmekteydi. Ayrıca KAR.KID kadınlarının oradan ayrılıp prensin yalnız bırakıldığını varsaymak, prensin rüyasında tanrılarla iletişim kurmak için uyuduğu yorumunu doğrulamaktadır⁴⁷.

İkramlar

Hititlerin tanrılara sunduğu ve tükettikleri ekme renk, şekil ve içerik bakımından oldukça çeşitlidir. *haššumaš* bayramında da on çeşit ekme ismi geçmektedir. Bunların içerisinde ekmeden yapılan yemek türleri de yer alır.

^{NINDA}*an* (*a-a-an*) sözcüğü ekmeği niteleyen *a*-⁴⁸ “sıcak” sıfatıyla oluşturulduğu için⁴⁹ “sıcak ekme” olarak tercüme edilmiştir. Kökünü oluşturan *a-/ay-* kelimesi Hititçe değildir ancak *ant-* “sıcak” sözcüğü ile bu ekme adının etimolojik yönden bağlantılı olduğu düşünülmektedir⁵⁰. ^{NINDA}*a-a-an* ekme adı, *ant-*’ın Partzip Nom.-Akk. n. haliyle oluşturulmuştur⁵¹. *haššumaš* bayramında sıcak ekme genellikle beş adet geçer ve pişmiş ciğerle beraber yendiğinden bahsedilir.

^{NINDA}*uageššar*⁵² “bir tür gevrek”, ^{NINDA}*ua* olarak da yazılmaktadır. *uak-* “ısırmak” fiilinden *-eššar* sufiksi ile türetilmiştir⁵³. Bunu KUB 10.24 VI 16 [LUGAL-u]š ^{NINDA}*uageššar paršiya [ta=kka]n uāki* “kral *uageššar* ekmeğini (parça ekmeği) böler ve (onu) ısıtır” cümlesinde figura etymologica

⁴⁷ Taggar- Cohen, 2010, s. 119; Mouton, 2020, s. 134.

⁴⁸ HEG A-K: 3 *a-* “warm sein, heiß sein”, 24 ^{NINDA}*an* (*a-a-an*) “ein Gebäck” sicher fremd (hurr.?); HED A: 10 *ā-, ay-, e-* “be warm, be hot”; HW₂ A 44a: *a-, a-a-* “warm, heiß sein”, 45a ^{NINDA}*an* (*a-a-an*) “ein Gebäck in hurr.”; HHw: 11 *a-* “warm, heiß sein”; MHH: 3a *a-* “kaynamak, ısınmak, sıcak olmak, kızgınlaşmak”; EDHIL: 164 *ā(i)-, i-* “to be hot”; HHw: 17 ^{NINDA}*ant-* “ein Gebäck”.

⁴⁹ Harry A. Hoffner, *Alimenta Hethaeorum. Food Production in Hittite Asia Minor*, AOS 55, New Haven 1974b, s.153.

⁵⁰ HEG A-K: 24.

⁵¹ Albrecht Goetze, “Rev. of: Friedrich J. 1952-1954a”, *JAOS*, S. 74, 1954b, s. 187; Hoffner, 1974b, s. 153 dn. 18.

⁵² HW: 242a (^{NINDA}*uageššar* “Bissen, Happen, Imbiß”; HHw: 192 (^{NINDA}*uageššar* “Brotbissen?, Imbiß?”); MHH: 780a (^{NINDA}*uageššar* “lokma, bir parça, ağız dolusu, ekme parçası, (orman işçilerine verilen erzak olarak) küçük yemek öğünü?”); EDHIL: 939 ^{NINDA}*uageššar/uagešn-* “a kind of bread”; HEG W-Z: 226 (^{NINDA}*uageššar* “Brotbissen, Brothappen, Imbiss”.

⁵³ EHS: 290; Hoffner, 1974b, 188; EDHIL: 940; HEG W-Z: 227.

kullanımında görmek mümkündür⁵⁴. Genellikle NINDA.ÉRIN^{MEŞ} “ordu ekmeği” ile geçer ve odunculara tayın ekmeği olarak verilmektedir⁵⁵. Bu metinde ise prens ve rahiplere ikram edilmektedir.

NINDA *anaḫi*-⁵⁶ “tadımlık ekmeği” olarak çevrilebilen *anaḫi*- ekmeği türünden ziyade bir ölçü gibi düşünülebilir çünkü çeşitli ekmeği türlerine ait *anaḫi*-’ler vardır⁵⁷. Ayrıca özel bir ekmeği sunum türü olarak da yorumlanan⁵⁸ sözcüğün Hurri kökenli olabileceği varsayılmaktadır⁵⁹. *anaḫi*-’nin önünde yer alan NINDA ideografik yazımının dört olarak translitere edildiği de olmuştur⁶⁰.

NINDA *takarmu*-⁶¹, Hattice-Hititçe çift dilli metinlerde geçen bu ekmeği adı Hatticeden ödünç alınmış bir sözcük olabilir⁶². Hoffner^{URU} *Takarmuḫa* kenti ile NINDA *takarmu*- adı arasında bir bağlantı olabileceğini vurgulamaktadır⁶³. *ḫaššumaš* bayramında dört gün boyunca seksen adet *takarmu* ekmeği tüketilmiştir.

NINDA *šaramna*⁶⁴ kralın da dahil olduğu dini törenlerde, kutlamalarda yenilen, saraydan gelen börek türünde bir ekmeğidir⁶⁵. Alp, *šaramna*-

⁵⁴ HEG W-Z: 227.

⁵⁵ Hoffner, 1974b, s. 288.

⁵⁶ HW₂ A: 72b *anaḫi* “(vorweggenommene) Kostprobe einer Opfergabe (meistens Brot, Fleisch)”; Archi A., Rev. of: Friedrich J. - Kammenhuber A. 1975-1984a, in: Or NS 46 (1977) 148-150, s.150 *anaḫi* “Kostprobe einer Opfergabe”; HEG A-K: 25 *anaḫi* “Kostprobe (einer Opfergabe)”; HED A: 57 *anaḫi(t)*- “advance sample, test morsel (of sacrificial offering)”, 58 NINDA *anaḫi* “one bread-sample”; HW: 21a *anāḫi*- “Kostprobe(?)”; HHw: 15 *anaḫi*- “Kostprobe (einer Opfergabe), luw. *anāḫit*- “Kostprobe (einer Opfergabe)”; MHH: 26a vd. *anaḫi*- “kurbanın tadımlık kısmı”.

⁵⁷ Hoffner, 1974b, s. 151.

⁵⁸ HEG A-K: 25.

⁵⁹ HED A: 58.

⁶⁰ Ali M. Dinçol-Muhibbe Darga, “Die Feste von Karahna”, *Anatolica*, S. 3, 1970, s. 105.

⁶¹ Hoffner, 1974b, s. 185 “it denotes an ingredient, perhaps a cereal”; HW: 204a; HHw: 160; HEG T: 37 “ein Gebäck”; MHH: 668a “a kind of bread or cake”;

⁶² Hoffner, 1974b, s. 185; Weitenberg, 1984, s. 248.

⁶³ Hoffner, 1974b, s. 185.

⁶⁴ Albrecht Goetze, “Rev. of: Alp S. 1940”, *JCS*, S. 1, 1947, s. 85 “receptacles, baskets, plates”; krş. Hoffner, 1974b, s. 180; Sedat Alp, “Das hethitische Wort für ‘Palast’”, *StMed*, S. 1, (Fs Meriggi², 1979, s. 25 “Palastgebäck”; HW: 184b, 363b NINDA *šaram(m)a(n)*- “eine Art Brot oder Gebäck”; HHw: 144 NINDA *šaram(m)a(n)*- “eine Art Brot oder Gebäck, belegtes Brot, Sandwich?”, nicht wasserdichter Behälter für Brot”; CHD S: 239b NINDA *šaraman*, (NINDA) *šaramman*-, (NINDA) *šaramn*-, (NINDA) *šaram(m)a*- “bread allotment(?)”; MHH: 607b NINDA *šarama/šaramna-/šaraman*- “bir çeşit ekmeği, ekmeği tahsisi?”, kesinlikle saray ekmeği” değil; HEG S: 877 NINDA *šaram(m)a(n)*- “eine Art Brot oder Gebäck, vielleicht belegtes Brot, Sandwich”.

⁶⁵ Sedat Alp, “The -n(n)- Formations in the Hittite Language”, *Belleten*, S. 18, 1954, s. 458; Alfonso Archi, “Das Kultmahl bei den Hethitern”, 8. *Türk Tarih Kongresi*, 1979, s. 202.

sözcüğünü saray kompleksi ile eşitleyerek ^{NINDA}şaramna-'nın bir tür "saray ekmeği" olduğunu önermiştir⁶⁶. Ayrıca bu ekmeğin, şaramna- "yukarıda bulunan" anlamına dayanılarak⁶⁷ ekmeğin üzerine konulan başka bir ekmeğin tabakası şeklinde değerlendirilmektedir⁶⁸. haşşumaş bayram metninde bir kez adı geçen ^{NINDA}şaramna rahiplere ikram edilmiştir.

*memal*⁶⁹ unu, at yemi olarak da kullanıldığından undan daha büyük tanelere sahiptir⁷⁰. *memal*-, *ARZAN(N)U* ve *ZİD.DA* sözcüklerinin karşılığı olmadığı gibi köken olarak *malla/i*-, *malliya/i*- "öğütme" fiili ile ilişkili olabilir⁷¹.

NINDA.GUR₄.RA "kalın ekmeğin"⁷², Hititçesi ^{NINDA}harşi-⁷³'dir. Akadca okunuşu *KABRU*, *EBŪ* "kalın" anlamındaki sözcüktür⁷⁴. Kült amaçlı kullanılan kurban ekmeği **NINDA.GUR₄.RA**'nın genellikle *zanu*- "pişirmek" fiilinin nesnesi olarak ve *parşiya*- "bölmek" fiili ile geçmesi pişirilmiş katı bir ekmeğin çeşidi olduğuna işaret eder⁷⁵. Kalın ekmeğin tanımının ise "yüksek, kabarık ekmeğin" anlamında bir tür ekmeğin kastettiği de düşünülebilir⁷⁶. İdeografik ve Hitit yazımlarıyla siyah veya beyaz renklerde olduğu anlaşılmaktadır⁷⁷. Hitit prensinin yatırıldığı odada baş ve ayaklarının yanına **NINDA.GUR₄.RA**'nın koyulması bu ekmeğin kült amaçlı kullanımına bir örnektir.

NINDA LABKU "yumuşak ekmeğin"⁷⁸, pişirildikten sonra yumuşatılan bir ekmeğin çeşidi olabilir. Yumuşak olarak nitelendirilmesine rağmen aynı

⁶⁶ Alp, 1979, s. 24 vd.

⁶⁷ Bernhard Forssman, "Gr. primnē ai. nimná- und Verwandtes", *ZVS*, S. 79, 1965, s. 23.

⁶⁸ H. Craig Melchert, "A 'New' PIE *men Suffix", *Sprache*, S. 29, 1983, s. 2.

⁶⁹ HW: 140b *memal*- "Grütze"; CHD L-N 265 "coarsely ground meal"; HED M: 140 *memal*- "(coarse) meal, (unsifted) flour, grits, groats"; MHH: 444a *memal*- "iri öğütülmüş un, ırmik, bulgur"; EDHIL: 575 *mēmāll*- "coarsely ground meal"; HEG L-M: 191 *memal*- "eine aus Korn oder Bohnen bereitete Speise, die als Opfergabe, aber auch als Pferdefutter Verwendung findet".

⁷⁰ CHD L-N: 267b.

⁷¹ HED M: 141; ayrıca bk. Bedrich Hrozný, *Über die Völker und Sprachen des alten Chatti-Landes*, BoStu 5/3, Leipzig s. 47 dn. 1 ahd. *mēlo* "Mehl", Latince *molo* "Mahle".

⁷² HW: 288b; HHw: 250 "dickes Brot"; MHH: 486a "kalın bir ekmeğin, somun".

⁷³ HEG A-K: 186 "dickes (gesäuertes, aufgegangenes) Brot" HW: 60a "dickes (gesäuertes, aufgegangenes) Brot"; HED H: 190 "(bread)loaf"; HW₂ H: 358b "Brotlaib, (Opfer)brot"; MHH: 186a kalın ekmeğin, somun"; EDHIL: 315 "thick-bread"; ayrıca bk. ^{LU}harşiyala- "Brotopfer" HEG A-K: 186.

⁷⁴ Hoffner, 1974b, s. 200.

⁷⁵ Hoffner, 1974b, s. 200 vd.

⁷⁶ EDHIL: 315 vd.

⁷⁷ Hoffner 1974b, s. 157, 201.

⁷⁸ HW: 309a *labku* "naş, unklares Beiwort von Broten"; CAD L: 33b *LABKU* "moist, fresh (said of bread, of plaster)"; HHw: 282 *LABĀKU* "weich werden, *LABKU* "weich", **NINDA**

zamanda parçalanabilir ve sayılabilir özelliktedir⁷⁹. *ḥaššumaš* bayramında en fazla sayıda tüketilen ekmek NINDA LABKU’ dur.

NINDA.KU₇ “tatlı ekmek”⁸⁰, Hititçesi NINDA *mitgaimi*-⁸¹. Akadca MUTQÛ “tatlı” sözcüğü bu kelimeyi karşılamaktadır⁸². *ḥaššumaš* metninde adı geçen diğer ekmekler NINDA.ŞE⁸³ “arpa ekmeği”, ARZANU⁸⁴ ve NINDA.TU₇⁸⁵ “ekmek pudingi” dir.

ḥaššumaš bayramında tüketilen içecekler bira, *marnuūan* içkisi ve süttür. *uiyana-*, GEŠTIN “şarap” bu metinde sunulan içecekler arasında yer almaz.

*marnuūan*⁸⁶ içkisi bir tür biradır ancak *šeššar* “bira” sözcüğünü karşılamaz⁸⁷. *šeššar* genel anlamda bira içeceği, *marnuūan* ise ona ait katkılı bir bira çeşidi olabilir. Sözcüğün kökeni Kültepe belgelerinde geçen *marnuatum*⁸⁸, *marnuūan* kelimesine dayandırılmaktadır⁸⁹. *marnuūan* içkisi metinde bira ile geçmekte ve KUKUB veya *huppar* kaplarıyla getirilmektedir.

LABKU “aufgeweichtes, feuchtes Brot”; MHH: 386a LABKU/LABGA/LABQA “ıslak, yaş, nemli”; NINDA *miumiu-* eşleştirmesi için bk. Hoffner, 1974b, s. 172 dn. 89.

⁷⁹ Hoffner, 1974b, 202.

⁸⁰ Albrecht Goetze, “Contributions to Hittite Lexicography”, JCS, S. 5, 1951, s. 71; Hoffner, 1974b, s. 199 “sweet bread”, HW: 288b NINDA.KU₇ “süßes Brot”; HHw: 238 KU₇ “süß” (heth. *maliddu-*, *miliddu-*); MHH: 486a NINDA.KU₇ “tatlı ekmek”; ayrıca bk. Miguel Civil, “The Home of the Fish. A New Sumerian Literary Composition”, Iraq S. 23/2, 1961, s. 157 satır 13 NINDA.KU₇.KU₇ “ballı kek”.

⁸¹ HW: 288b, 144a NINDA *mitgaimi-*, NINDA *middagami-*, NINDA *mintagami-* “süßes Brot”; CHD L-N 305b *mitgaimi-*, *mitgami-*, *mittagaimi-*, *mittagami-*, *mintagami-*, *mintakaimi-* “sweet/sweetened (bread), Sumerogram NINDA/NINDA.KUR₄.RA KU₇.(KU₇); HHw: 106 *mintagami-*, *mintagaimi-* süß, geßt”; HED M: 168 *mitga(i)mi-*, *mittaka(i)mi-*, *mintaka(i)mi-* usually NINDA *mitgaimi-* “sweet (unleavened) bread”; MHH: 451b “tatlı, tatlandırılmış ekmek”; *mitgaimi-* kökeni için bk. Goetze, 1951, s. 72.

⁸² Goetze, 1951, s. 72; CAD M₂: 302a “sweet cake or bread”.

⁸³ HW: 293b ŞE “Korn, Getreide”, h. *ḥalki-*, akk. *ŞE’U*; Hoffner, 1974b, s. 203 “NINDA.ŞE “Berley bread”; HHw: 254 ŞE “Gerste”, auch allegemein Getreide”; MHH: 624b ŞE=*ḥalki-* “grain, barley”.

⁸⁴ HW: 306a ARZANNU “Gerstengrütze”; HHw: 273 ARŞĀNU/ARŞANNU “Gerstengrütze”; MHH: 61a ARŞANNI/ARŞANNU/ARZANU/ARZANNU “arpa ezmasinden yapılmış çorba”; CAD A: 306b ARŞĀNU “a kind of groats”.

⁸⁵ Hoffner, 1974b, s. 203 “Bread pudding(?)”; HHw: 250 “Brot pudding”; MHH: 487b vd. “ekmek pudingi?”.

⁸⁶ HW: 137a *marnu-*, *marnuūant-* “ein Getränk”; CHD L-N 193a *marnuūa-*, *marnuūant-* “a kind of beer”; HHw: 101 *marnuūa-*, *marnuūant-* “ein Getränk, Gerstenbier?”; HED M: 80 *marnu(ū)ant-* “lager (beer)”; MHH: 432a *marnu-/marnuūant-* “bir içki, bir çeşit bira”; HEG L-M: 141 *marnuūa(nt)-* “eine Getränk, Gerstenbier?”.

⁸⁷ HED M: 80.

⁸⁸ CAD M: 384b *MARNUĀTU* “a sort of beer made from barley”.

⁸⁹ Eichner von Schuler, “marnu’atum-ein kleinasiatisches Lehnwort im Altassyrischen”, AOAT, S. 1, (Fs von Soden), 1969, s. 318.

Kurbanlık olarak sunulan hayvanlar sığır, koyun ve keçidir. Metinde keçinin herhangi bir tanrıya ayrıca sunulduğunu okumuyoruz, sadece bayram metninin sonlarına doğru törene katılanlar tarafından kesilip yenmektedir. Sunu malzemesi olarak koyun ve keçi gibi hayvanlar daha ekonomik oldukları için sığıra göre daha fazla tercih edilmekteydiler. Ancak *Kataḥḥa*'ya bir adet, *Ariniddu*'ya altı adet olmak üzere az sayıda koyun kurban edilmiştir. Metinde yalnızca bir adet sığır *Ariniddu* için sunulmuştur.

ḥaššumaš bayram metni her okunduğunda göze çarpıcı gelen farklı bir özelliği ortaya çıkar. Hititlere ait diğer bayramlardan başka bir yere konumlandırılan bu metni özel kılan şey prensin dört gün boyunca çok hareketli, sanki durmaksızın bir coşkuyla bayramı icra etmesidir. Kral ve kraliçenin törende yer almaması bayrama daha informel bir hava katmaktadır. Prens ile ona eşlik eden rahipler, görevliler arasında hiyerarşik bir fark yok gibidir. Kurulan sofralara birlikte oturulur ve birlikte yenilir içilir. Belki ikram edilen yiyeceklerden prense farklı oranda bir porsiyon verilmiş olabilir. Bunun dışında öğütme taşını çalıştırırken olduğu gibi, prens de bazı ritüellere diğer görevlilerle beraber dahil olmaktadır.

ḥaššumaš bayramı için literatüre giren ve hemen hemen kabul gören bir erginleme töreni yorumu metnin ilgili yerleri kırık olduğu için eksik bir yorumlamadır. Ayrıca prensin baş ve ayaklarının yanına ekmek konulduğu ve çevresine bira ile hat çizilip uyuduğu bir yerde erginleme ritüelinden bahsetmek doğru değildir. Bu bayram töreninde üzerinde durulması gereken nokta neden bu kadar çok yeme içme etkinliğini içerdiği. Yukarıda da değinildiği gibi sunuların sayıca fazla olması bolluk ve bereketi işaret ediyor olabilir. Metnin kırık olmayan ve net sayılar içeren bölümleri incelendiğinde bayram törenine prens dahil altmış kişi katılmıştır. Bu kişilere ikram edilen ve tanrılara sunulan ekmeklerin sayısı en az üç yüz yetmiş yedi kadardır. Bunların yanında tüketilen içeceklerin miktarı ve sürekli sofraların kurulması düşünüldüğünde, *ḥaššumaš* bayramına dair Hitit ülkesinin bereketini sembolize eden bir kutlama olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Alp, S. (1954). "The *-n(n)*- Formations in the Hittite Language", *Belleken*, S. 18, s. 449-467.
- Alp, S. (1979). "Das hethitische Wort für 'Palast'", *StMed*, S. 1, (*FsMeriggi*²), s. 17-25.
- Alp, S. (1999). *Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans. Hitit Çağında Anadolu'da Üzümler ve Şarap*, Kavaklıdere Kültür Yayınları, Ankara.
- Archi, A. (1977). "Rev. of: Friedrich J. - Kammenhuber A. 1975-1984a", *Or NS* S. 46, s. 148-150.

- Archi, A. (1979). "Das Kultmahl bei den Hethitern", 8. *Türk Tarih Kongresi*, s. 197-214.
- Ardzinba, V. (2010). *Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, çev. Orhan Uravelli, Kafdav Yayıncılık, Ankara.
- Arıkan, Y. (2000). "Hitit Belgelerinde Körler", *ArAn*, S. 4/1, s. 207-224.
- Arıkan, Y. (2005). "Hitit Kültünde Bir Görevli: LÚtazzelli-", *ICH V*, s. 49-82.
- Arıkan, Y. (2017). "Hitit Dininin Tarihi Gelişimi ve Hitit Panteonu", *Yaşar Coşkun'a Saygı Yazıları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, s. 41-72.
- Aslantürk, N. (2013). *Hitit Belgelerinde Hurri Tanrıları ve Onların Kültleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Beal, R.H. (1992). *The Organisation of the Hittite Military*, THeth 20, Heidelberg.
- Bozgun, Ş.-Yalçın, E. (2021). "Kayseri Arkeoloji Müzesinde Bulunan Hititçe Tablet Parçaları I", *Bellekten*, S. 85/302, s. 1-16.
- Civil, M. (1961). "The Home of the Fish. A New Sumerian Literary Composition", *Iraq*, S. 23/2, s. 154-175.
- Darga, M. (1985). *Hitit Mimarlığı, I - Yapı Sanatı: Arkeolojik ve Filolojik Veriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Dinçol, A.M.- Darga, M. (1970). "Die Feste von Karağna", *Anatolica*, S. 3, s. 99-118.
- Ertem, H. (1973). *Boğazköy Metinlerine Geçen Coğrafya Adları Dizini*, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara.
- Forssman, H. (1965). "Gr. primnē ai. nimná- und Verwandtes", *ZVS*, S. 79, s. 11-28.
- van Gessel, B.H.L. (1998). *Onomasticon of the Hittite Pantheon 1-2*, (HdO I/33) Leiden - New York - Köln.
- Goetze, A. (1947). "Rev. of: Alp S. 1940", *JCS*, S. 1, s. 81-86.
- Goetze, A. (1951). "Contributions to Hittite Lexicography", *JCS*, S. 5, s. 67-73.
- Goetze, A. (1954a). "Some Groups of Ancient Anatolian Proper Names", *Language*, S. 30, s. 349-359.
- Goetze, A. (1954b). "Rev. of: Friedrich J. 1952-1954a", *JAOS*, S. 74, s. 186-190.
- Gurney, O.R. (1977). *Some Aspects of Hittite Religion*. Schweich Lectures of the British Academy, Oxford.
- Güterbock, H.G. (1997). "An Initiation Rite for a Hittite Prince", *Perspectives on Hittite Civilization: Selected Writings of Hans G. Güterbock, AS 26*, The Oriental Institute, Chicago, s. 111-113.
- Güterbock, H.G. (1970). "Some aspects of Hittite festivals", *CRRAI* 18, s. 175-180.

- Hoffmann, I. (1983). “Zur Wortbedeutung des EZEN *haššumaš*”, , *Orientalia nova serieis*, S. 52 (*Fs Kammenhuber*), s. 98-101.
- Hoffner, H.A. (1972). “Rev. of: Houwink ten Cate Ph.H.J. 1970a”, *JNES*, S. 31, s. 29-35.
- Hoffner, H.A. (1974a). “The Arzana House”, *Fs Güterbock*, s. 113-121.
- Hoffner, H.A. (1974b). *Alimenta Hethaeorum. Food Production in Hittite Asia Minor*, AOS 55, New Haven.
- Hrozný, B. (1920). *Über die Völker und Sprachen des alten Chatti-Landes*, BoStu 5/3, Leipzig.
- Kahya, Ö. (2017). “Kültepe’den ‘Tanrının Kadehini İçme’ Örneği”, *ArAn*, S. 11/2, 2017, s. 45-58.
- Klinger, J. (1996). *Untersuchungen zur Rekonstruktion des hattischen Kultschicht*, StBoT 37, Wiesbaden.
- Laroche, E. (1946-1947). “Recherches sur les noms des dieux hittites”, *RHA*, S. 7/46, s. 7-139.
- Melchert, H.C. (1983). “A ‘New’ PIE *men Suffix”, *Sprache*, S. 29, s. 1-26.
- Miller, J.L. (2013). *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*, SBL 31, Atlanta.
- del Monte, G.F.-Tischler, J. (1978). *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte*, RGTC 6, Wiesbaden.
- del Monte, G.F. (1992). *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte. Supplement*, RGTC 6/2, Wiesbaden.
- Mouton, A. (2011). “Réflexions autour de la notion de rituel initiatique en Anatolie hittite. Au sujet de la fête *haššumaš* (CTH 633)”, *JANER*, S. 11, s. 1-38.
- Mouton, A. (2020). “The involvement of the individual’s body in the ritual and ceremonial process in Hittite Anatolia”, *Flesh and Bones. The individual and his body in the Ancient Mediterranean Basin*, (*Semitica & Classica Supplementa 2*), Alice Mouton (ed.), Turnhout, s. 119-136.
- Otten, H.-Siegelová, J. (1970). “Die hethitischen Guls-Gottheiten und die Erschaffung der Menschen”, *AfO*, S. 23, s. 32-38.
- Pecchioli Daddi, F. (1982). *Mestieri, professioni e dignità nell’Anatolia ittita*, Incunabula Graeca 79, Roma.
- Popko, M. (1995). *Religions of Asia Minor*, Academic Publications Dialog, Warsaw.
- Puhvel, J. (2003). “God-Drinking and Beyond”, *Historische Sprachforschung*, S. 116, s. 54-57.
- von Schuler, E. (1969). “marnu’atum-ein kleinasiatisches Lehnwort im Altassyrischen”, *AOAT*, S. 1, (*Fs von Soden*), s. 317-322.

- Soysal, O. (2007). “‘Tanrı İçmek’ Hitit Kült Teriminin Hatti Dili Işığında Yeni Bir Yorum Denemesi”, *Belkis Dinçol ve Ali Dinçol’a Armağan VITA*, İstanbul, s. 731-737.
- Süel, A. (1985). *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili Bir Direktif Metni*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Taggar-Cohen, A. (2010). “The Prince, the KAR.KID Women and the *arzana*-house: A Hittite royal festival to the goddess *Kataḫḫa* (CTH 633)”, *AoF*, S. 37, s. 113-131.
- Ünal, A. (2016). *Hititlerde ve Eski Anadolu Toplumlarında Din, Devlet, Halk ve Eğlence*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Yiğit, T.-Tuncer, H. (2023). “Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Değirmen (É^{NA4}ARA5) ve Öğütme Taşı (N^{NA4}ARA5)”, *ArAn*, S. 17/1, s. 231-245.
- von Weiher, E. (1972-1975). “Ḫalki”, *RLA*, S. 4, Walter de Gruyter, Berlin.
- von Weiher, E. (1972-1975). “Ḫalmašuit”, *RLA*, S. 4, Walter de Gruyter, Berlin.
- von Weiher, E. (1972-1975). “Ḫašamili”, *RLA*, S. 4, Walter de Gruyter, Berlin.
- Weitenberg, J.J.S. (1984). *Die hethitischen u-Stämme*, Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur 52, Amsterdam.

Kısaltmalar

- CAD: *Chicago Assyrian Dictionary*, (1956-2010). Chicago.
- CHD: *The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago* (1989-2019). Chicago.
- EDHIL: Kloekhorst, A. (2008). *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*, Leiden.
- EHS: Kronasser, H. (1966). *Etymologie der hethitischen Sprache Lieferung 5/6, II, Wortbildung des Hethitischen*, Wiesbaden.
- GLH: Laroche E. (1978-1979). *Glossaire de la langue hourrite*, RHA 34-35, Paris.
- HED: Puhvel, J. (1984-2013). *Hittite Etymological Dictionary 1-9*, Berlin.
- HEG: Tischler, J. (1983-1994). *Hethitisches etymologisches Glossar*, Innsbruck.
- HHw: Tischler, J. (2001). *Hethitisches Handwörterbuch, Mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen*, Innsbruck.
- HW: Friedrich, J. (1991). *Hethitisches Wörterbuch. Kurzgefasste kritische Sammlung der Deutungen hethitischer Wörter, Lieferung 1.-4*, Heidelberg.
- HW₂: Friedrich, J.-Kammenhuber, A. (1975-2014). *Hethitisches Wörterbuch, Zweite, völlig neubearbeitete Auflage auf der Grundlage der edierten hethitischen Texte*, Heidelberg.
- MHH: Ünal, A. (2007). *Multilinguales Handwörterbuch des Hethitischen / A Concise Multilingual Hittite Dictionary / Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, Hamburg.